

Bogusław Nowowiejski

Uniwersytet w Białymstoku

DOI: 10.14746/psj.2014.28.9

Zróżnicowanie polskiej leksyki sportowej (między specjalistyczną terminologią a słownictwem potocznym i środowiskowym)

„Językowi sportu” czy „polszczyźnie sportowej”, mimo że stanowi atrakcyjny i bardzo obiecujący poznawczo materiał, środowisko językoznawcze, zwłaszcza polonistyczne, nie poświęcało do tej pory zbyt wiele uwagi. Wśród opracowań traktujących o „sportowej odmianie polszczyzny”, poza kilku monografiami¹, dominują teksty niezbyt obszerne, głównie artykuły, część o przyczynkarskim charakterze. Autorzy większości tych specjalistycznych ujęć koncentrują się przede wszystkim na zagadnieniach związanych z leksyką sportową².

---

¹ W. Cockiewicz, *Komentarz transmisji sportowej w telewizji (charakterystyka składniowa). Studium z zakresu składni języka mówionego*, Kraków 1988; J. Ozdzyński, *Polskie słownictwo sportowe*, Wrocław 1970.

² W. Cockiewicz, *Właściwości i uwarunkowania komunikacji językowej sportowców podczas gier zespołowych*, w: *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, red. M. Szymczak, Wrocław 1978, s. 81–95; M. Koper, „Poezja futbolu”. *Kilka uwag o języku sprawozdawców sportowych*, w: *Język polski. Współczesność. Historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, t. 4, Lublin 2003, s. 51–62; B. Nowowiejski, *Językowy obraz polskiego sportu (na materiale z codziennej prasy ogólnopolskiej i lokalnej)*, w: *Media Studies. Refleksje nad stanem obecnym*, red. K. Stępnik, M. Rajewski, Lublin 2007, s. 349–364; idem, *Niektóre językowe skutki feminizacji sportu*, w: *Norma językowa w aspekcie teoretycznym i pragmatycznym*, red. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, K. Skibski, Poznań 2011, s. 161–172; idem, *Polskie słownictwo sportowe w świetle słowników XX wieku*, „Prace Filologiczne” 2010, t. 58, s. 283–298; idem, *Refleksje nad współczesną polską leksyką sportową*, w: *Nowe zjawiska w języku tekście i komunikacji*, t. 2, red. M. Rutkowski, K. Zawilska, Olsztyn 2008, s. 23–35; W. Pelczar, *Zmilitaryzowany futbol. O wojskowym aspekcie piłkarskich sprawozdań sportowych*, w: *Język. Teoria. Dydaktyka*, red. B. Greszczuk, Rzeszów 1999, s. 303–309; J. Podracki, *Wpływ języka sportowego na inne odmiany polszczyzny*, „Kultura Fizyczna” 1978, nr 6, s. 265–269; A. Tworek, *Terminologia sportowa w Nowym słowniku poprawnej polszczyzny PWN*, w: *Język trzeciego tysiąclecia II*, t. 1. *Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Kraków 2002, s. 251–257; M. Wiśnicki, *Słownictwo telewizyjnego*

Wypowiedzi na temat polskiej leksyki sportowej, o różnym stopniu szczegółowości i różnych rozmiarach, znajdziemy także w monografiach indywidualnych i książkach zbiorowych o ogólniejszym charakterze, na przykład w omówieniach stanu języka polskiego i jego odmian w drugiej połowie XX i na początku XXI wieku³.

Nie brakuje też prac leksykologicznych czy z zakresu słowotwórstwa, w których są nawiązania do problemów słownictwa sportowego⁴.

Do źródeł, które dają pewne wyobrażenie o stanie polskiej leksyki sportowej, zaliczyć należy również opracowania leksykograficzne, zwłaszcza słowniki polszczyzny ogólnej.

We wspomnianych opracowaniach poruszane są różne aspekty interesującego nas zagadnienia, m.in. kwestie źródeł leksyki sportowej, mechanizmów powoływania do życia nowych jednostek, w tym problem zapożyczania z języków obcych, kwestie normatywne, relacje wobec zasobu innych języków, sposoby komunikowania w obrębie wspólnot sportowych, obecność leksyki sportowej w słownikach. Najwięcej uwagi poświęca się zagadnieniu zmian dokonujących się w słownictwie sportowym, zwłaszcza jego dynamicznemu przyrostowi.

O rozrastaniu się, i to dość gwałtownym, leksyki sportowej decyduje wiele czynników zarówno ogólniejszych, jak i o bardziej szczegółowym charakterze.

Bardzo liczne nowe nabytki leksykalne polszczyzny związane tematycznie ze sportem, w tym wiele zapożyczeń z języków obcych, ale i rodzime neologizmy, są konsekwencją m.in. powoływania do życia zupełnie nowych dyscyplin, jak *skateboard* czy *kitesurfing* (z ang. *kite* 'latawiec'), zatem dosł. surfowanie za latawcem 'pływanie na desce za latawcem', lub popularyzowania, zwłaszcza poprzez media, dyscyplin sportu w polskich warunkach mało znanych i nieuprawianych w ogóle lub przez nieliczne grupki entuzjastów, jak np. *curling*, lub mających do niedawna charakter gier i zabaw, nie dyscyplin sportu, jak: *kregle*, *darts* (strzałki), odmiany bilardu, zwłaszcza *snooker*.

Wejście do polskiego zasobu leksykalnego nazw niektórych nowych dyscyplin, na przykład: *lacrosse*, *petanka*, *skikjöring*, *futbol australijski*, czy wybranych sportów walki (*kung fu*, *aikido*, *kendo*, *sumo*, *karate kyokushinkai*) ma też związek z prowadzoną przez różne międzynarodowe federacje sportowe polity-

---

komentarza sportowego (na przykładzie transmisji z meczów piłkarskich), „Poradnik Językowy” 2004, nr 8, s. 49–63; L. Zieliński, *Nowe znaczenia leksyki sportowej a leksykografia. Na przykładzie języka polskiego i niemieckiego*, w: *Język. Literatura. Dydaktyka*, red. J. Opoka, A. Oskiera, Łódź 2003, s. 63–76; L. Zieliński, *Wpływ słownictwa sportowego na język polityki*, w: *Język trzeciego tysiąclecia...* s. 259–272.

³ Por. np. *Język żyje. Rzecz o współczesnej polszczyźnie*, red. K. Ożóg, Rzeszów 2009; *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*, red. J. Mazur, Lublin 2000.

⁴ H. Jadacka, *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)*, Warszawa 2001; T. Smółkowa, *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*, Kraków 2001; B. Sobczak, *Słownictwo wprowadzone do polszczyzny w 2 pol. XX wieku*, w: *Słownictwo współczesnej polszczyzny...*, s. 42–49.

ką upowszechniania dyscyplin sportowych uprawianych regionalnie, a nawet lokalnie.

Do niedawna nieobecny w polu nazewnictwa sportowego były nazwy dyscyplin z kręgu tzw. sportów ekstremalnych, których uczestnicy ryzykują zdrowie, a nieraz i życie, np. *base jumping* (z ang.) ‘skoki spadochronowe z różnych obiektów’, *canyoning* (z ang.) ‘wspinaczka w nurcie górskiego strumienia’, *paragliding* (z ang.) ‘inaczej paralotniarstwo, loty na paralotni’, *rafting* (ang. *raft* ‘tratwa’) ‘spływ pontonowy po dzikich górskich rzekach’. Za gwałtownym rozwojem tego typu sportu stoi z jednej strony poszukiwanie przez niektórych miłośników sportu nowych wyzwań, ale też ambicje zawodników, upatrujących szansy na sukces w dyscyplinach niejako alternatywnych w sytuacjach, kiedy nie odnieśli go w dyscyplinach uprawianych tradycyjnie. Dobrym przykładem są tu alternatywne wobec klasycznego narciarstwa alpejskiego takie dyscypliny, jak: *ekstremalne narciarstwo zjazdowe*, *jazda po muldach* lub *ski speed* z ang. ‘narciarstwo szybkie’.

Wspomniane motywacje służą też rozwojowi dyscyplin mniej wymagających i ryzykownych, jak: *futsal* czy *soccer beach* (z ang. ‘plażowa piłka nożna’).

Poza nowymi dyscyplinami obserwujemy też znaczący wzrost w obrębie poszczególnych dziedzin sportu liczby konkurencji. Dzieje się tak zarówno w wyniku autentycznego rozwoju danej dyscypliny, czego dobrym przykładem jest pojawienie się obok *kolarstwa szosowego* i *torowego* także *kolarstwa górskiego*, czy poza tradycyjnym *kajakarstwem* jeszcze *kajakarstwa górskiego* i jego podstawowej formy, czyli *slalomu*, jak i w rezultacie m.in. unowocześniania technik uprawiania dyscypliny czy konkurencji, tu za przykład może posłużyć technika *flopu*, w skoku wzwyż, która wyparła dawniejsze techniki: *nożycową* i *przerzutową*, czy technika *obrotowa* w pchnięciu kulą.

Innym źródłem nowych konkurencji jest organizowanie dotychczas nieznanych form zawodów, np. w narciarstwie klasycznym poza tradycyjnymi biegami na dochodzenie (inaczej *pościgowymi*) także *biegów ze startów wspólnych* (albo *masowych*) i *sprintów narciarskich*, a w narciarstwie alpejskim oraz skateboardzie *slalomów równoległych*. W niektórych wypadkach największą rolę w mnożeniu konkurencji należy przypisać mediom, przede wszystkim telewizji. Po pierwsze, stacje telewizyjne muszą mieć materiał umożliwiający wypełnienie całodobowych nierzaz ramówek, po drugie, poszukują sportowych atrakcji. Za takie mogą uchodzić nie tylko konkurencje dla absolutnych ryzykantów, ale też inne nowinki, jak np. *letnie skoki narciarskie*, *siatkówka plażowa*, *skoki synchroniczne do wody*.

Wzrostowi liczby konkurencji sprzyja też inna właściwość mediów, tj. tendencja do przesady. Mediów nie satysfakcjonują zwyczajnie dobrzy czy wybitni sportowcy, nawet medaliści i mistrzowie, potrzebują bowiem sportowych hero-sów, którzy albo ogromnie ryzykują, albo są multimedalistami, zagarniają po kilka tytułów mistrzowskich na jednej imprezie sportowej, jak np. amerykański

pływak Michael Phelps w pływaniu. Zwiększenie liczby konkurencji pływackich pozwoliło mu na zdobycie na trzech kolejnych igrzyskach olimpijskich łącznie 22 medali⁵.

Analizując przyczyny rozrastania się sfery słownictwa sportowego, nie można pominąć czynników techniczno-technologicznych, zwłaszcza osiągnięć pozwalających na precyzyjniejsze mierzenie rezultatów zawodników czy umożliwiających sprawiedliwsze werdykty nieobciążone błędami wynikającymi z ułomności ludzkich zmysłów. Mam tu na myśli zwłaszcza takie urządzenia, jak *fotokomórka*, która z dokładnością do tysięcznych sekundy rozstrzyga o pierwszeństwie w zawodach pływaków, alpejczyków czy lekkoatletycznych sprinterów. Do nowszych rozwiązań należą *chipy* montowane na przykład w krążkach hokejowych i piłkach tenisowych, sygnalizujące moment przekroczenia przez nie linii bramkowej, czyli *de facto* zdobycia punktu. Warto też wspomnieć o możliwościach *chellengu*, elektronicznego sprawdzenia za pomocą tzw. *sokolego* albo *jastrzębiego oka* (por. ang. *hawk eye*), czy piłka tenisowa nie przekroczyła linii ograniczającej powierzchnię kortu.

Bardzo szczególną przyczyną rozrastania się leksyki sportowej jest zjawisko feminizacji sportu⁶, czyli nie tylko uprawianie przez kobiety sportu wyczynowego na niespotykaną dotąd skalę (kolarstwo, maraton, skok o tyczce), ale też wyjście kobiet poza dyscypliny tradycyjnie uznawane za kobiece, np. piłka nożna⁷ czy rzut młotem. Także w tym wypadku możemy mówić o niejednorodnym podłożu zjawiska. Zapewne najważniejszym czynnikiem jest siła ruchów feministycznych i trwające od lat, ostatnio z dużo większą determinacją i skutecznością, domaganie się przez kobiety równych szans, zwłaszcza zrównania ich w wielu obszarach życia społecznego z mężczyznami, w tym także w sporcie. Co więcej, chodzi nie tylko o to, aby kobiety mogły uprawiać dyscypliny niejako tradycyjnie zastrzeżone dla mężczyzn, po części ze względów obiektywnych (budowa anatomiczna, siła kobiet), częściowo estetycznych, trudno bowiem boks w wydaniu kobiecym czy podnoszenie ciężarów uznać za zajęcia dodające paniom uroku. Ponadto coraz częściej słyszymy o zamiarze rywalizowania kobiet z mężczyznami w tych samych konkurencjach bez podziału na rywalizację męską i żeńską, nawet w boksie (sic!). Wprawdzie dziś w większości dyscyplin

---

⁵ Zdobywca ośmiu medali (sześciu złotych i dwóch brązowych) na igrzyskach olimpijskich w Atenach w 2004 r., ośmiu złotych medali podczas występów na igrzyskach olimpijskich w Pekinie (w tym siedmiu rekordów świata) oraz sześciu medali (czterech złotych i dwóch srebrnych) na igrzyskach olimpijskich w Londynie w 2012 roku. Zdobywca siedmiu złotych medali na mistrzostwach świata w 2007 roku.

⁶ Por. B. Nowowiejski, *Niektóre językowe skutki...*, s. 161–172.

⁷ Dobrą ilustracją nadchodzących zmian jest artykuł R. Steca sprzed kilku lat pod znamienym tytułem *Nadciągają kobiety*, z którego wynika, że kobiety piłkarki stanowią już 38% ogółu uprawiających na świecie futbol, a ponad 300 mln kobiet interesuje się piłką nożną („Gazeta Wyborcza” z 28 XII 2009 r.).

siłowych, szybkościowych i wytrzymałościowych trudno jeszcze paniom sprostać mężczyznom — o czym świadczą wyniki — ale być może w nieodległej przyszłości to, co dziś jest udziałem tylko najbardziej utalentowanych sportowo kobiet (zdaniem obserwatorów, znakomita amerykańska tenisistka Serena Williams poradziła sobie z wieloma mężczyznami), stanie się częstym faktem.

Tej tendencji znów sprzyjają media, gdyż z jednej strony, mają do dyspozycji więcej nowych dyscyplin i konkurencji (*kolarstwo kobiece, skoki narciarskie kobiet, miksty w tenisie, miksty w narciarstwie*), z drugiej pokazują zmagania niejako bardziej atrakcyjne ze względów estetycznych, bo zwyczajnie obiektywnie piękniejsze, jak np. *gimnastyka artystyczna czy pływanie synchroniczne*. Dodatkowym atutem skrzętnie wykorzystywanym nie tylko przez media, ale także przez organizacje zarządzające sportem, firmy sponsorujące sport, jest czynnik erotyczny. Urodziwe panie występujące w obcisłych, czasem więcej pokazujących niż skrywających strojach (*lekkoatletyka, tenis ziemny, gry zespołowe*), nawet w bikini (*siatkówka plażowa*) lub w ekscytujących kreacjach (*łyżwiarstwo figurowe*), niejednokrotnie gwarantują prawdziwą ucztę dla męskiego oka. Nie pozostaje to bez wpływu na liczbę widzów i telewidzów obserwujących zawody z udziałem kobiet, a w konsekwencji także zarobki pań uprawiających sport wyczynowo⁸.

Jak widać, na pojawianie się nowych dyscyplin i konkurencji wpływ ma wiele czynników, niekiedy wzajemnie się uzupełniających i wspierających, przy czym coraz większą rolę zaczynają odgrywać czynniki pozasportowe, zwłaszcza oddziaływanie mediów wywołujących i lansujących mody, np. modę na zdrowy, sportowy tryb życia (por. kariera aerobiku, joggingu, klubów fitness) albo zwyczajnie modę na zainteresowanie sportem, które może przekładać się na ważne kontakty towarzyskie, polityczne, biznesowe itd.

Istotnym dowodem znaczącego wzrostu ilościowego polskiego słownictwa sportowego są dane leksykonowe, zwłaszcza porównanie mniej więcej zbliżonych wielkością i charakterem słowników, mianowicie *Słownika języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego (dalej: SJPD) i *Uniwersalnego słownika języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza (dalej: USJP), pokazuje to szczególnie wyraźnie. O ile SJPD rejestruje tylko ok. 250 jednostek, wyrazów podstawowych i wszelkiego typu derywatów, z kwalifikatorem *sportowy, sportowe*, np. *kanadyjka, kanadyjkarz, kanadyjkarstwo, kanadyjcarski*, to już w USJP jest ich niemal 1600⁹. Co innego, że USJP do sportowej leksyki zalicza też wyrażenia, zwane tam skupieniami terminologicznymi takie, jak: *bieg maratoński*,

⁸ Por. artykuł J. Ciastonia, *Bo seksapil to ich broń kobieca* („Gazeta Wyborcza” z 25 III 2013 r.).

⁹ Szerzej na ten temat piszę w artykule *Polskie słownictwo sportowe w świetle słowników XX wieku*.

bieg na przelaj, bieg płaski, bieg przez płotki, bieg sztafetowy, bieg rozstawny, bieg zjazdowy, biegi długie, biegi krótkie, biegi narodowe, biegi średnie.

Dane słownikowe nie oddają do końca rzeczywistego stanu rzeczy, mają z różnych przyczyn tylko szacunkowy charakter¹⁰. Wynika to po pierwsze z faktu, że dynamika zmian jest tak duża, iż tradycyjne, „papierowe” słowniki nie mogą jej dotrzymać kroku. Po drugie, wpływ na to ma charakter i przeznaczenie słowników: w leksykonach języka ogólnego liczba specjalistycznych terminów z natury rzeczy jest ograniczona, nie bez znaczenia dla reprezentacji słownictwa socjolektalnego jest, jak w wypadku SJPD, jego programowy normatywizm.

W grę wchodzi też inne czynniki, w tym arbitralne traktowanie i niekonsekwentne kwalifikowanie poszczególnych haseł.

Należy zwrócić uwagę, że w SJPD faktycznie została zarejestrowana co najmniej dwa razy większa liczba haseł sportowych (łącznie prawie pół tysiąca), tyle tylko że nie są tu one traktowane jako słownictwo specjalistycznie nacechowane, nie oznacza się ich zatem stosownym kwalifikatorem. Do grupy pozbawionych takiej kwalifikacji haseł sportowych należą m.in.: *akrobata, akrobatyka, alpinista, alpinistka, alpinizm, atleta, atletyka, biegacz, biegaczka, boks, bokser, bokserski, boksować, brydż, brydżysta, gimnastyka, gimnastyczka, gimnastyczny, kajakarstwo, kajakarz, kolarz, kolarstwo, łyżwiarz, łyżwiarstwo, narciarz, narciarstwo* i inne.

W niektórych wypadkach brak kwalifikatora można potraktować w kategoriach niekonsekwencji w ocenie materiału słownikowego ze strony zespołu redakcyjnego SJPD, trudno bowiem zrozumieć, dlaczego *badminton* jest opatrzone kwalifikatorem *sportowy*, ale już *badmintonista* nie; charakter sportowy mają hasła *baseball, baseballista*, jednak przymiotnik *baseballowy* już nie jest tak oceniany. Podobnie, sportową kwalifikację mają podstawowe hasła typu *bobslej, debel* jednak już nie formy pochodne: *bobslejowy, bobsleista, deblista, debłowy*. Bywa na odwrót, *golfowisko* (sic!) ma kwalifikator *sportowy*, ale *golf* i *golfowy* są go już pozbawione. Podobnych przykładów można znaleźć znacznie więcej.

Z kolei w USJP, który kwalifikatorem *sportowe* opatruje m.in. 20 związków frazeologicznych, bez trudu dostrzeżemy inne frazeologizmy, którym można by przypisać charakter wyrażen sportowych. Mam tu na uwadze związki wywodzące się ze sfery sportu, funkcjonujące obecnie także w dosłownych znaczeniach, a które w słowniku, pozbawione odpowiedniego kwalifikatora, traktowane są wyłącznie jako związki wyrazowe o ogólniejszym, metaforycznym sensie: *cios poniżej pasa* 'posunięcie niezgodne z przyjętymi normami postępowania; postępek nieszlachetny, nieetyczny', *odpaść w przedbiegach* 'wycofać się lub zostać usuniętym od razu na początku jakiegoś przedsięwzięcia, nie podołać

¹⁰ Świadczy o tym m.in. wydany ostatnio przez Wydawnictwo Naukowe PWN *Słownik sportowy niemiecko-polski* Mirosława Ilskiego (Warszawa 2013) rejestrujący blisko 46 000 terminów sportowych.

czemuś już na początku, zostać pozbawionym możliwości udziału w czymś’, *rzutem na taśmę* ‘zdobywając coś, kończąc coś ostatkiem sił, w ostatniej chwili’, *sytuacja podbramkowa* ‘sytuacja trudna, krytyczna, wymagająca natychmiastowego działania’, *iść leb w leb* ‘o ludziach podczas jakiejś rywalizacji: mieć przez cały czas takie same wyniki, osiągać to samo’, *zeszło z kogoś powietrze* ‘ktoś stracił ochotę, siłę, zapął do robienia czegoś, ktoś się zmęczył lub zniechęcił’.

Prymarnie sportowego charakteru takich związków i ich żywej obecności w języku sportu dowodzą przywoływane przez redakcję słownika konteksty użycia: *pobić rekord (rekordy)*, *bić rekordy* ‘osiągnąć, osiągać wynik lepszy od poprzedniego w danej dziedzinie’: *Pobił rekord świata na igrzyskach olimpijskich*; *Bił rekordy na wszystkich dystansach sprinterskich*; *(z)łapać, chwycić drugi oddech* ‘przy długotrwałym wysiłku przezwyciężyć, przezwyciężać uczucie zmęczenia lub chwilową stagnację, poczuć, czuć przyływ świeżych sił’: *W końcowym odcinku trasy biegacze chwytają drugi oddech*.

Druga kwestia, która powinna stanowić przedmiot szczególniejszego zainteresowania językoznawców, zwłaszcza w kontekście dokonujących się dynamicznych zmian ilościowych, jest zagadnienie postępującego różnicowania się słownictwa sportowego. Nie doczekało się ono dotąd baczniejszego oglądu.

Słownik pod redakcją Doroszewskiego, który pierwszy rejestruje leksykę opatrzoną kwalifikatorem *sportowe*¹¹, mimo że podkreśla za pomocą kwalifikatorów jej funkcjonalny charakter i — często obce — pochodzenie, nie sygnalizuje w żaden sposób faktu jej zróżnicowania stylowego.

Z zupełnie innym potraktowaniem słownictwa sportowego mamy do czynienia w jedynym do dziś obszerniejszym jego opracowaniu, mianowicie w wydanej niemal pół wieku temu monografii Jana Oźdźyńskiego *Polskie słownictwo sportowe* (Wrocław 1970), bazującej na źródłach z lat 50. i 60. ubiegłego stulecia¹², które uwzględnił także zespół redakcyjny SJPD.

Już z założenia opracowanie to ma wyraźnie ograniczony charakter. Autor wprost zaznacza, że przedmiotem swojej uwagi czyni tylko kilkanaście „ważniejszych gałęzi sportu” (s. 9), pomijając tak bogate w terminologię i leksykę środowiskową dziedziny sportu, jak żeglarstwo¹³ czy sporty motorowe i motorowodne¹⁴. Poza tym preferuje niektóre dyscypliny, zwłaszcza gimnastykę (dotyczy jej aż 15 z 42 fachowych opracowań) i lekką atletykę (dalszych 11). Zwraca ponadto uwagę, że w wypadku tej ostatniej dyscypliny materiał słownikowy

¹¹ Jako osobną, pozasportową leksykę podaje SJPD słownictwo: *bilardowe, karciane i żeglarskie*.

¹² Na 42 opracowania aż 29 pochodzi z lat 50., a 12 z 60. Jedno opracowanie W. Sikorskiego, *Gimnastyka* jest datowane na 1931 r.

¹³ Tylko SJPD notuje ich ponad 30.

¹⁴ Autor nie mógł rzecz jasna uwzględnić słownictwa z zakresu tych dyscyplin i konkurencji, które pojawiły się lub zostały spopularyzowane dopiero w 2 poł. XX wieku.

czepany ze specjalistycznych opracowań odnosi się nawet do poszczególnych konkurencji, jak: rzut oszczepem i dyskiem, pchnięcie kulą, biegi długie i średnie, bieg przez płotki, skok w dal, skok wzwyż, trójskok. Z kolei słownictwo z niejednokrotnie dość bogatych w terminologię działów, np. szermierka, kajakarstwo, wioślarstwo, jeździectwo, tenis ziemny, czerpane jest z pojedynczych źródeł.

Mimo wspomnianych ograniczeń, łącznie w kręgu zainteresowania Jana Ożdżyńskiego znalazło się ponad 1800 „wyspecjalizowanych jednostek leksykalnych”¹⁵, głównie wyrazów, ale też związków wyrazowych, w tym frazeologizmów.

Autor tej cennej pracy przez lata stanowiącej podstawowe źródło informacji o naszej leksyce sportowej podkreśla, że praca traktuje wyłącznie o słownictwie specjalistycznym, czyli terminologii sportowej. W tym kontekście w pełni zrozumiałe jest, dlaczego podstawę źródłową monografii stanowią 42 opracowania „fachowe”, głównie podręczniki i materiały dydaktyczne (także „powielaczkowe”), w tym tłumaczenia z języków obcych (3 z języka rosyjskiego, 2 z węgierskiego). Inne źródła, w tym leksykograficzne, np. SJPD czy prasa specjalistyczna, mają charakter pomocniczy.

Dużą wartość pracy stanowi dość obszerne omówienie źródeł ówczesnej polskiej terminologii sportowej, za które słusznie uchodzą zapożyczenia z języków obcych i rodzime nowotwory, w tym neologizmy i neosemantyzmy. Te ostatnie to głównie efekt procesów konkretyzacji, czyli terminologizacji¹⁶ leksyki potocznej oraz przenoszenia na obszar sportu pojęć z innych dziedzin specjalnych, np. wojska, medycyny czy techniki.

Krakowski badacz wprawdzie dostrzega wewnętrzne, stylowe zróżnicowanie terminologii sportowej, ale szerzej się na ten temat nie wypowiada. W jego rozumieniu zasadniczą reprezentację słownictwa, które dotyczy sportu, stanowi *terminologia sportowa*. Chyba nie jedyną, skoro w pracy po pierwsze pojawia się jeszcze *emocjonalna nieoficjalna młodzieżowa terminologia sportowa*, która w interpretacji autora ma stanowić swoisty pomost między *odmianami żargonowymi* (sic!) a właściwą terminologią sportową (s. 139).

Poza tym dość enigmatycznie brzmią nierozwinięte nigdzie wzmianki o „terminologii oficjalnej” i niescharakteryzowanej „potocznej, żargonowej warstwie stylowej” (s. 132). Jeszcze mniej jednoznaczne wydają się, nigdzie niedoprecy-

¹⁵ Pomijamy tu liczne skrótkowce od polskich i obcojęzycznych nazw związków sportowych, np. *PKOl* — Polski Komitet Olimpijski, *PZHT* — Polski Związek Hokeja na Trawie, *FIS* — Fédération Internationale de Ski (Międzynarodowa Federacja Narciarska), *FIBA* — Fédération Internationale de Basketball (Międzynarodowa Federacja Koszykówki); nazw imprez sportowych: *MP* — Mistrzostwa Polski, *SAZ* — Spartakiada Armii Zaprzysiężonych, oraz nazw własnych *Real Madryt*, *Vasas Budapest*, *Tour de Pologne*.

¹⁶ Por. D. Buttler, *Tendencje rozwojowe w zasobie słownym powojennej polszczyzny*, w: *Współczesna polszczyzna*, red. H. Kurkowska, Warszawa 1981, s. 209–210.

zowane, określenia: „samorzutne oznaczenia” i „stylowe odpowiedniki terminów” (s. 123).

Na tej podstawie można dojść do wniosku, że w obrębie tak rozumianego słownictwa sportowego specjalistycznej i oficjalnej terminologii przeciwstawia się terminologię nieoficjalną, potoczną (może też środowiskową) oraz inne bliżej nieokreślone warianty stylowe oraz twory okazjonalne i indywidualizmy.

W jednym z najnowszych słowników współczesnej polszczyzny, czyli w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza, wyraźnie podkreślony jest nie tylko funkcjonalny charakter leksyki i frazeologii sportowej oraz jej obca etymologia, np. *bandy* ang. sport. ‘rodzaj hokeja na lodzie’, *baraż* fr. barrage, sport. ‘dodatkowa walka między zawodnikami mającymi jednakową liczbę punktów’, *baseball* ang. sport. ‘amerykańska gra podobna do palanta’, *batut* wł. battuto ‘trampolina’, *bobslej* ang. bobsleigh sport. ‘ciężkie metalowe sanki sportowe’, *debel* ang. ‘gra podwójna’, *floret* niem. Florett sport. ‘lekka broń szermiercza’, *parkur* fr. parcours sport. ‘teren jeździeckiego konkursu skoków przez przeszkody’, *repasaż* fr. repassage sport. ‘w niektórych dyscyplinach dodatkowa walka zawodników z jednakową liczbą punktów, walczących o udział w finale’, ale — co istotne dla naszych rozważań — również jej zróżnicowanie stylowe.

Podstawową i bardzo liczną grupę określeń sportowych stanowią tu jednostki leksykalne opatrzone tylko jednym kwalifikatorem, tj. *sport*. (sportowy, sportowe), np. *alpejczyk* sport. ‘narciarz startujący w zawodach alpejskich’, *biatlon* sport. ‘konkurencja sportowa złożona z biegu narciarskiego i strzelania’, *boksować* sport. ‘uprawiać boks’, *debiut* sport. ‘pierwszy ruch rozpoczynający partię szachów’, *dżudoka* sport. ‘zawodnik uprawiający dżudo’, *faulować* sport. ‘naruszać przepisy gry’, *główka* ‘w piłce nożnej odbicie piłki głową’, *himalaizm* sport. ‘wspinaczka wysokogórska’, *holender* sport. ‘jedna z figur jazdy na łyżwach’, *kanadyjka* sport. ‘lekka łódź bezsterowa’, *kickboxingowy* sport. ‘przym. od kickboxing’, *nałokietnik* sport. ‘ochraniacz zakładany na łokieć’, *osada* sport. ‘załoga łodzi wioślarskiej’, *regatowy* sport. ‘dotyczący regat’. Już tylko to, że jednostki tego typu są zarejestrowane w słowniku języka ogólnego i nie opatruje ich żaden dodatkowy kwalifikator czy słowna charakterystyka wskazująca na jakiś rodzaj nacechowania, pozwala zakładać, że mają one status podstawowych składników polskiej terminologii sportowej o zasięgu ogólnopolskim. Dodatkowo przekonuje o tym obecność w słowniku tzw. zestawień terminologicznych, w tym opatrzonych kwalifikatorem *sport*. wyrażeń, typu: *bieg przez płotki* sport. ‘konkurencja lekkoatletyczna polegająca na biegu po torze, na którym są ustawione takie przeszkody’, *czerwona kartka* sport. ‘czerwony kartonik, który sędzia piłkarski pokazuje zawodnikowi jako znak usunięcia go z boiska za poważne złamanie przepisów gry’, *lotny finisz* sport. ‘wyznaczony punkt na trasie wyścigu, w którym zawodnik, przekraczający go pierwszy, zdobywa punkty lub nagrodę; także: rywalizacja w tym punkcie trasy’, *ławka kar* sport. ‘w hokeju: ławka, na

której podczas meczu siedzą zawodnicy karnie wykluczeni z gry na ściśle określony czas', *martwa piłka* sport. 'piłka podana lub rzucona w czasie przerwy w grze, nieuwzględniona', *stały fragment gry* sport. 'w piłce nożnej jedna z powtarzalnych sytuacji: rzut różny, rzut wolny' itp., *sucha zaprawa* sport. 'trening polegający na wykonywaniu ruchów właściwych danej dyscyplinie sportowej lub na wykonywaniu ćwiczeń przygotowujących do jej uprawiania, ale nie w warunkach dla tej dyscypliny typowych', *worek treningowy* sport. 'skórzany worek wypełniony włosiem, używany przez bokserów jako przyrząd do ćwiczeń' czy mniej licznych zwrotów, w rodzaju: (*z*)*gasić piłkę* sport. 'w grach sportowych, np. w piłce nożnej, tenisie: odpowiednim ruchem nogi, rakiety itp. przytrzymać, przytrzymywać, zahamować, hamować spadającą piłkę', *przejąć pałeczkę* sport. 'w biegach sztafetowych: wziąć pałeczkę od zawodnika kończącego bieg w celu przekazania jej następnemu zawodnikowi po przebiegnięciu określonego odcinka trasy'.

Za istotne novum w USJP należy uznać wyróżnienie kategorii sportowego słownictwa środowiskowego (ponad 100 haseł), które opatruje podwójny kwalifikator *środ. sport.* Do tak charakteryzowanej leksyki zalicza się tu m.in. hasła typu: *balon* środ. sport. 'piłka zagrana zbyt wysoko podczas gry w tenisa, siatkówkę lub piłkę nożną', *biegówka* środ. sport. 'narta biegowa', *bombardier*, *buda* środ. sport. 'bramka, gol', *czasówka* środ. sport. 'w kolarstwie: jazda na czas', *futbolówka* środ. sport. 'piłka do gry w futbol', *gigant* środ. sport. 'w narciarstwie alpejskim: slalom gigant', *góral* środ. sport. 'rower do uprawiania kolarstwa górskiego', *karniak* środ. sport. 'rzut karny', *mamut* środ. sport. 'skocznia mamucia', *motorowodniak* środ. sport. 'zawodnik uprawiający sport motorowodny'.

Na tle tak licznych terminów ogólnopolskich i środowiskowych uderza sładowa obecność słownictwa nacechowanego kolokwialnością, w rodzaju: *kosz* sport. pot. 'koszykówka, gra w koszykówkę', *siatka* pot. sport. 'siatkówka'¹⁷, *saneczki* pot. sport. 'saneczkarstwo'.

Innowacyjny charakter ma w słowniku szczegółowa specjalistyczna charakterystyka słownictwa sportowego, wskazująca przede wszystkim na proveniencję hasła lub zawodowy zasięg jego funkcjonowania. Co ciekawe, to doprecyzowanie dotyczy nie tylko terminów ogólnopolskich, ale i — choć w mniejszym zakresie — środowiskowych.

Mamy tu zatem ogólnopolskie terminy sportowe o charakterze technicznym, jak: *autodrom* techn. sport. 'specjalnie urządzonego terenu przeznaczony do jazdy próbnych i zawodów', *bidon* sport. techn. 'naczynie do przechowywania i przewożenia napojów przez kolarzy', *brydżorama* sport. techn. 'urządzenie w postaci zestawu tablic, na których ukazuje się kibicom rozgrywek brydżowych układ kart u poszczególnych zawodników', *przerzutka* sport. techn. 'urządzenie służą-

¹⁷ Co ciekawe, USJP nie notuje bardzo powszechnego potocznego określenia *noga* 'gra w piłkę nożną'.

ce do zmiany biegów w rowerach’, *tartan* sport. techn. ‘sztuczne tworzywo używane do wykładania aren sportowych’, *wyciąg* techn. sport. ‘urządzenie o ruchu okrężnym przeznaczone do celów sportowych i turystycznych, za pomocą którego narciarze przewożeni są na wyższe poziomy’ oraz środowiskowe, np. *akwalung* mors. sport. techn. ‘aparatus tlenowy pletwonurka’, *orczyk* techn. środ. sport. ‘wyciąg orczykowy’.

Poza sportowym słownictwem technicznym w USJP wyróżnia się jeszcze sportowe terminy medyczne, np.: *ergometria* med. sport. ‘metoda badań polegająca na ocenie wydolności fizycznej człowieka’, *ergometryczny* med. sport. ‘przym. od ergometr (przyrząd do badań fizjologicznych, zwł. do oznaczania wydolności fizycznej człowieka)’; próba ergometryczna, *odwieść*, *odwodzić*, med. sport. ‘odsunąć (odsuwać) kończynę od ciała’, *próba* med. sport. *próba wysiłkowa* ‘badanie organizmu przeprowadzane w czasie wysiłku fizycznego lub po jego zakończeniu’, i kosmetyczne: *odnowa* sport. kosmet. *odnowa biologiczna* ‘zabiegi kosmetyczne i ćwiczenia poprawiające ogólny stan zdrowia’, oraz ogólne i środowiskowe terminy sportowe o charakterze wojskowym: *marsz* wojsk. sport. marsz patrolowy, *przyśpiesznik* wojsk. sport. ‘przyrząd w wycynowej broni palnej ułatwiający ściągnięcie spustu’, *kabekaes* środ. wojsk. sport. ‘karabinek sportowy’, a także sportowo-łowieckie, jak: *flowerowy* sport. łow. przym. od flower (‘karabinek sportowy’), a nawet sportowo-łowiecko-wojskowe, jak: *przestrzelina* wojsk. łow. sport ‘dziura powstała w czymś wskutek przestrzelenia’.

W USJP nie brak też innych sportowych określeń wskazujących na pozasportową genezę lub jednoczesną przynależność funkcjonalną terminów do kilku wyspecjalizowanych odmianek języka lub dziedzin szeroko rozumianej kultury fizycznej, jak ma to miejsce w wypadku takich haseł, jak: *akrobatyka* ‘dziedzina sporu lub sztuki cyrkowej polegająca na wykonywaniu trudnych ćwiczeń gimnastycznych’, *lonżować* cyrk. sport. ‘asekurować akrobatę cyrkowego lub sportowca podczas niebezpiecznych ćwiczeń’, *trapez* cyrk. sport. ‘drążek na linach służący do wykonywania ćwiczeń gimnastycznych’, *woltyżer* sport. cyrk. ‘jeździec popisujący się zręczną, akrobatyczną jazdą na koniu bez siodła’, *bieg myśliwski konno* sport. jeźdź. ‘rodzaj wyścigów jeździeckich, polegających na dogonieniu jeźdźca z przypiętą lisią kitą’, *master* sport. jeźdź. ‘w zawodach konnych: kierownik biegu myśliwskiego’, *lotnia* sport. lotn. ‘urządzenie do latania, pozwalające na szybowanie po odbiciu się ze wzniesienia’, *szybownictwo* lotn. sport. ‘dyscyplina lotnictwa sportowego’, *olimpijka* sport. żegl. ‘jednoosobowa łódź regatowa’, *sternik* sport. żegl. ‘stopień żeglarski niższy od stopnia kapitana’.

Za bardzo istotną i zarazem innowacyjną cechą USJP należy uznać zarejestrowanie w nim jednostek reprezentujących język mediów masowych. Chodzi tu o wyrazy i związki wyrazowe określane w USJP mianem publicystyczno-sportowych takie, jak: *tabela* publ. sport. ‘zestawienie liczby punktów zdobytych przez zawodników lub drużyny po kolejnych etapach rozgrywek’, *transfer*

publ. sport ‘przejście zawodnika z jednego klubu do innego, wiążące się z przekazaniem przez nowy klub określonej kwoty zawodnikowi i klubowi, z którego odchodzi’, *uzyskać jakiś czas* fraz. publ. sport. ‘osiągnąć określony wynik sportowy mierzony w jednostkach czasu’.

Do charakterystyki jakościowej współczesnego zasobu polskiej leksyki sportowej, w tym konkretnym wypadku związków frazeologicznych, sporo nowego wnosi kolejne opracowanie leksykograficzne, mianowicie *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* Piotra Müldnera-Nieckiego (dalej: WSFJP). Dzieło to zasługuje na uwagę z co najmniej dwóch powodów. Przede wszystkim dlatego, że jest znacznie większe od tradycyjnych ujęć polskiej frazeologii, liczy bowiem około 200 tysięcy haseł. Rozmiary słownika są konsekwencją niezwykle szerokiego pojmowania przez zespół redakcyjny frazeologii¹⁸, czyli uwzględniania w słowniku nie tylko związków stałych, idiomów i frazemów, ale też przysłów i powiedzeń oraz tzw. produktów językowych, nieutrwalonych społecznie połączeń wyrazowych, powstających doraźnie¹⁹, które w tradycyjnej klasyfikacji nazywa się związkami luźnymi.

Refleksem wielkości słownika i sposobu pojmowania frazeologii jest niezwykle rozbudowana sfera frazeologii sportowej, obejmuje ponad 400 jednostek, a niektóre artykuły hasłowe liczą po kilka, a nawet po kilkanaście związków wyrazowych (*atak, bramka, cios, forma, gra*) i ich wariantów. Największy artykuł hasłowy, dotyczący hasła *piłka*, zawiera aż 25 frazeologizmów.

Podobnie jak w SJPD i USJP także tu sportowy zakres znaczeniowy związków wyrazowych określa regularnie kwalifikator. Na uwagę zasługuje jednak to, że przy zarejestrowanej w WSFJP znaczącej części sportowych frazeologizmów mamy dość precyzyjnie wyznaczone dodatkowe przestrzenie funkcjonalne, w tym ogólne: *dobiegać do mety*: 1) *sport*. ‘kończyć bieg’, 2) ‘być blisko celu, kończyć coś’; *na pierwszym miejscu*: 1) *sport*. ‘uzyskując zwycięstwo, najlepszy wynik, uzyskując najkrótszy czas’, 2) ‘najważniejsze, najpilniejsze, priorytetowe’; *stawać na głowie*: 1) ‘podejmować zwiększone wysiłki, aby dopiąć celu’, 2) *sport*. ‘wykonywać ćwiczenie gimnastyczne polegające na chwilowym utrzymaniu ciała w pozycji pionowej, opartego na czubku głowy’; *przekazywać pałeczkę*: 1) *sport*. ‘podawać pałeczkę następnemu zawodnikowi w sztafecie’, 2) ‘umożliwiać komuś kontynuowanie działań przez siebie rozpoczętych’, albo specjalistyczne, zwłaszcza wojskowe: *atak rozwija się*: 1) *sport*. ‘zawodnicy wzmagają akcję zaczepną’, 2) *wojsk*. ‘oddziały zdobywają nowe tereny’; *ofensywa na coś*: 1) *sport*. ‘atak’, 2) *wojsk*. ‘natarcie, atak’; *ostre strzelanie*: 1) *sport*. ‘częste strzały w kierunku bramki przeciwnika’, 2) *wojsk*. ‘strzelanie nabojami zawierającymi pocisk’; *pozycja strzelecka*: 1) *sport. dzien*. ‘takie ustawienie zawodnika na boisku, które umożliwia kopnięcie piłki w stronę bramki przeciwni-

¹⁸ Por. P. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice 2003, s. 197–198.

¹⁹ P. Müldner-Nieckiowski, *Wstęp*, w: idem, WSFJP, s. 15.

ka', 2) *sport.* 'poprawne ustawienie, ułożenie ciała, które umożliwia oddanie strzału', 3) *wojsk.* 'miejsce, z którego można lub powinno się strzelać'; *zagrzewać do boju*: 1) *sport. dzien.* 'dopingować', 2) *wojsk.* 'zachęcać', i łowieckie: *dochodzić do strzału*: 1) *sport.* 'zaczynać znajdować się w sytuacji, w której można strzelić piłką do bramki', 2) *łow.* 'zbliżać się do zwierzyny na odległość strzału'.

Wśród nowych dziedzin mających związek z frazeologią sportową znalazło się prawo, czego przykładem mogą być określenia prawnicze: *linia obrony*: 1) *sport.* 'grupa zawodników, których zadaniem jest obrona przed atakami przeciwnej drużyny', 2) *praw.* 'sposób prowadzenia obrony, sposób argumentacji obrońcy', oraz sztuka, reprezentowana przez związki artystyczne: *dawać koncert gry*: 1) *sport.* 'wykazywać znaczne umiejętności sportowe', 2) *szt.* 'grać utwór, wykonywać rolę popisowo, po mistrzowsku'.

Za jeszcze ciekawsze novum należy uznać w słowniku Müldnera-Nieckowskiego wyróżnienie i podkreślenie za pomocą kwalifikatora szczególnego nacechowania stylistycznego lub ekspresywnego związków wyrazowych o sportowym rodowodzie i prymarnie obsługujących kontakty językowe w sferze sportowej, na przykład żartobliwe znaczenie związków: *bieg przez płotki*: 1) *sport.* 'rodzaj konkurencji lekkoatletycznej', 2) *żart.* 'zajęcie trudne, wymagające pokonywania licznych przeszkód'; *bieg sprinterski*: 1) *sport.* 'typ konkurencji lekkoatletycznej', 2) *żart.* 'szybkie wykonanie czegoś, załatwienie sprawy w dużym tempie'; *tor przeszkód*: 1) *sport.* 'przeszkody rozstawione na trasie biegu', 2) *dzien. żart.* 'liczne utrudnienia realizacji jakiegoś zadania'; *mieć siłę w nogach*: 1) *sport.* 'mieć silne, dobrze umięśnione nogi', 2) *żart.* 'móc łatwo uciekać'; *odpadać, przegrywać w przedbiegach*: 1) *sport.* 'przegrywać w eliminacjach', 2) *żart.* 'zupełnie nie kwalifikować się do czegoś, nie spełniać podstawowych warunków'; *waga lekka*: 1) *sport.* 'w sportach walki jedna z najniższych kategorii wagi zawodników', 2) *posp. żart.* 'osoba niska, szczupła' czy obok neutralnych ironiczne użycia, w rodzaju: *gol do własnej bramki*: 1) *sport.* 'gol samobójczy', 2) *iron.* 'działanie na własną niekorzyść'; *stara kadra*: 1) *sport.* 'zespół zawodników w wieku, w którym już się nie osiąga dobrych wyników', 2) *iron.* 'zespół pracowników którzy nie nadążają za postępem', *zielony stół*: 1) *sport.* 'stół do gier hazardowych', 2) *sport. iron.* 'sędziowie, urzędnicy sportowi, którzy podejmują arbitralne decyzje'.

Najbardziej jednak w tym słowniku na uwagę zasługuje całkiem liczna grupa frazeologizmów, które — opatrzone kwalifikatorem *sport.* — mają z jednej strony konkretne zastosowanie w realiach sportowych, z drugiej zaś towarzyszy im kwalifikator *dzien.* wskazujący na szczególną ich frekwencję w języku dziennikarzy, zwłaszcza jego mówionej postaci²⁰. Do takich związków wyrazowych należą m.in.: *bomba w górę*: 1) 'podniesienie kuli na maszt, oznaczające rozpoczęcie

²⁰ WSFJP, s. 24.

biegu koni na wyścigach’, 2) ‘rozpoczęcie czegoś, początek’; *eliminować, wykluczać kogoś z gry*: 1) ‘powodować, że ktoś nie weźmie udziału w dalszych rozgrywkach, zawodach’, 2) ‘pozbawiać kogoś wpływu na politykę’, *morderczy cios*: 1) ‘mocne uderzenie, śmiertelne’, 2) ‘zdarzenie, które jest przyczyną upadku, likwidacji, obalenia czegoś’; *odsylać do narożnika*: 1) ‘(boks) kierować zawodnika do kąta ringu za karę a. żeby czekał na decyzję sędziego’, 2) ‘karnie odsuwać kogoś od czegoś, uniemożliwiać komuś jakieś działanie’; *rzut na taśmę*: 1) ‘energiczne wysunięcie się do przodu w momencie przekraczania mety’, 2) ‘końcowy, szczególnie intensywny wysiłek’; *schodzić z trasy*: 1) ‘rezygnować z udziału w wyścigu’, 2) ‘przestać poruszać się po urzędowo wyznaczonej drodze, zacząć iść inną drogą’; *warunki startu*: 1) ‘okoliczności początku biegu, wyścigu’, 2) ‘okoliczności rozpoczynania jakiegoś działania, jakiejś działalności’.

Osobną, jeszcze liczniejszą, kategorię frazeologizmów dziennikarskich stanowią wyrażenia, które opatruje w słowniku kwalifikator *sport. dzien.* jednoznacznie przypisujący ich przynależność do sfery szeroko rozumianego dziennikarstwa sportowego, nie tylko gazetowego, ale też radiowego, telewizyjnego i internetowego. W ich obrębie mamy m.in. takie konstrukcje, jak: *atomowe uderzenie* ‘bardzo silne uderzenie, mocne podanie piłki’, *białe szaleństwo* ‘narcciarstwo, saneczkarstwo, sport uprawiany na śniegu’, *bieg po zdrowie* ‘bieganie jako sposób na podtrzymywanie zdrowia’, *egzekwować rzut wolny* ‘wznawiać grę przez rzut piłką z miejsca wskazanego przez sędziego’, *stawać na podium* ‘zdobywać jedno z trzech pierwszych miejsc w konkursie, w zawodach’, *otrzymać cięcie* ‘zostać trafionym ostrzem broni siecznej’, *robić coś jak profesor* ‘robić coś wzorcowo, pokazowo’, *wracać z dalekiej podróży* ‘wydostać się z opresji, zażegnać niebezpieczeństwo’, *tracić pozycję* ‘przestawać zajmować jakieś miejsce w klasyfikacji’, *umocnić się na swojej pozycji* ‘zwiększyć swoją przewagę nad rywalami’, *zmieniać barwy klubowe* ‘przechodzić do innego klubu’. Podkreślana w tym miejscu znamienność liczebności frazeologizmów dziennikarskich obecnych na poziomie języka ogólnego, a obsługujących jednocześnie jego sportową i pozasportową sferę użycia, jest dowodem, z jednej strony — tradycyjnej i rosnącej popularności związków wywodzących się z realiów sportowych w innych przestrzeniach komunikacyjnych, z drugiej — coraz silniejszego oddziaływania mediów na język ogólny i jego rozmaite odmiany.

Zaskakiwać może to, że za osobną kategorię sportowych związków wyrazowych uznano w WSFJP, nb. stosunkowo skromnie reprezentowaną, frazeologię środowiskowego stylu zawodowego (opatruje ją kwalifikator *sportowe żargonowe* — sic!), np.: *iść za ciosem* ‘uderzać ponownie, dlatego że pierwszy cios był skuteczny’; *być na deskach*: 1) ‘jeździć na nartach’, 2) ‘zostać znokautowanym’, *być faworytem* ‘być uważanym za przyszłego zwycięzcę’, *mieć swojego faworyta* ‘typować kogoś na zwycięzcę’, *zwyżka formy* ‘poprawa kondycji, sprawności fizycznej’, *podnosić swoją formę* ‘zwiększać sprawność fizyczną’, *przypadkowa ręka* ‘(piłka nożna) mimowolne dotknięcie piłki ręką’, *oddychać rękawami* ‘być

bardzo zmęczonym, wyczerpanym, u kresu sił’, *zagrywać serwis* ‘(tenis, siatkówka) podawać piłkę, rozpoczynając grę’, *strefa medalowa* ‘trzy pierwsze miejsca, które mogą zająć zawodnicy’, *ustalać wynik meczu* ‘zdobywać ostatni punkt w jakiejś rozgrywce’, *grać w osłabieniu* ‘grać w niepełnym składzie’, *ostatnia pozycja* ‘ostatnie miejsce w klasyfikacji’, *rozgrywać zawody* ‘organizować’, różną ponoć od frazeologii środowiskowej, charakterystycznej dla określonych grup zawodowych²¹.

Jak wynika z tego wstępnego oglądu leksyki i frazeologii sportowej dokonanego na podstawie ujęć monograficznych oraz opracowań leksykograficznych, rozwój tej części polskiego zasobu leksykalnego zdumiewa swoim dynamizmem. I chodzi tu nie tylko o duże zmiany ilościowe, czego pośrednio dowodzą dane leksykonowe, ale także głębokie przeobrażenia jakościowe. W ich rezultacie sfera sportowej leksyki coraz mocniej się różnicuje funkcjonalnie, znaczeniowo i stylowo, w dodatku otrzymując nierzadko wyraziste nacechowania emocjonalne.

Sposób przedstawienia i interpretacji leksyki sportowej w słownikach języka polskiego i w ujęciach monograficznych dowodzi zatem pilnej potrzeby pełnego zinwentaryzowania tej części współczesnego polskiego zasobu leksykalnego i wszechstronnego opisu jego zróżnicowania.

LITERATURA

- Buttler D., *Tendencje rozwojowe w zasobie słownym powojennej polszczyzny*, w: *Współczesna polszczyzna*, red. H. Kurkowska, Warszawa 1981, s. 187–219.
- Cockiewicz W., *Komentarz transmisji sportowej w telewizji (charakterystyka składniowa)*. Studium z zakresu składni języka mówionego, Kraków 1988.
- *Właściwości i uwarunkowania komunikacji językowej sportowców podczas gier zespołowych*, w: *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, red. M. Szymczak, Wrocław 1978, s. 81–95.
- Iłski M., *Słownik sportowy niemiecko-polski*, Warszawa 2013.
- Jadacka H., *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)*, Warszawa 2001.
- Język żyje. Rzecz o współczesnej polszczyźnie*, red. K. Ożóg, Rzeszów 2009.
- Koper M., „Poezja futbolu”. Kilka uwag o języku sprawozdawców sportowych, w: *Język polski. Współczesność. Historia*, red. W. Książek-Bryłowa, H. Duda, t. 4, Lublin 2003, s. 51–62.
- Müldner-Nieckowski P., *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa 2003.
- Nowowiejski B., *Językowy obraz polskiego sportu (na materiale z codziennej prasy ogólnopolskiej i lokalnej)*, w: *Media Studies. Refleksje nad stanem obecnym*, red. K. Stępnik, M. Rajewski, Lublin 2007, s. 349–364.

²¹ WSFJP, s. 25.

- *Niektóre językowe skutki feminizacji sportu*, w: *Norma językowa w aspekcie teoretycznym i pragmatycznym*, red. A. Piotrowicz, M. Witaszek-Samborska, K. Skibski, Poznań 2011, s. 161–172.
- *Polskie słownictwo sportowe w świetle słowników XX wieku*, „Prace Filologiczne” 2010, t. LVIII, s. 283–298,
- *Refleksje nad współczesną polską leksyką sportową*, w: *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji*, t. 2, red. M. Rutkowski, K. Zawilska, Olsztyn 2008, s. 23–35.
- Ozdzyński J., *Polskie słownictwo sportowe*, Wrocław 1970.
- Pelczar W., *Zmilitaryzowany futbol. O wojskowym aspekcie piłkarskich sprawozdań sportowych*, w: *Język. Teoria. Dydaktyka*, red. B. Greszczuk, Rzeszów 1999, s. 303–309.
- Podracki J., *Wpływ języka sportowego na inne odmiany polszczyzny*, „Kultura Fizyczna” 1978, nr 6, s. 265–269.
- Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*, red. J. Mazur, Lublin 2000.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.
- Smólkowa T., *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*, Kraków 2001.
- Sobczak B., *Słownictwo wprowadzone do polszczyzny w 2 poł. XX wieku*, w: *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian*, red. J. Mazur, Lublin 2000, s. 42–49.
- Tworek A., *Terminologia sportowa w Nowym słowniku poprawnej polszczyzny PWN*, w: *Język trzeciego tysiąclecia II*, t. 2. *Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Kraków 2002, s. 251–257.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–4, Warszawa 2003.
- Wiśnicki M., *Słownictwo telewizyjnego komentatora sportowego (na przykładzie transmisji z meczów piłkarskich)*, „Poradnik Językowy” 2004, nr 8, s. 49–63.
- Zieliński L., *Nowe znaczenia leksyki sportowej a leksykografia. Na przykładzie języka polskiego i niemieckiego*, w: *Język. Literatura. Dydaktyka*, red. J. Opoka, A. Oskiera, Łódź 2003, s. 63–76.
- *Wpływ słownictwa sportowego na język polityki*, w: *Język trzeciego tysiąclecia II*, t. 1. *Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Kraków 2002, s. 259–272.
- Żmigrodzki P., *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice 2003.

Bogusław Nowowiejski

Differentiation of the Polish Sports Lexis (between Specialist Terminology and the Colloquial and Dialectal Vocabulary)

The article provides information on the contemporary Polish sports terminology. It provides evidence for its dynamic quantitative development conditioned by various factors, mainly the extra-linguistic ones. Additionally, it points out fundamental qualitative changes, first of all ever progressing stylistic differentiation which finds reflection, among others, in the monographic and lexicographic descriptions of sports vocabulary.

Keywords: Polish language, sports terminology, stylistic variation